

Żubr - symbol regionu Puszczy Białowieskiej

„Czymże byłaby Puszcza Białowieska bez żubrów?” – pyta w swojej książce „Kalendarium Białowieskiego żubra” Piotr Bajko. Identyczne pytanie zadawali sobie artyści, podróżnicy i... polscy królowie. Tak, koronowane głowy dbały o Puszcę Białowieską, która odwodziła się sutą gością: w puszczańskich ostępach polowali Władysław Jagiełło, Aleksander Jagiellończyk, Zygmunt August, Zygmunt I Stary, Stefan Batory, Jan Kazimierz, August II Mocny (ustrzelił wówczas niedźwiedzia!), August III Sas – królewskie polowanie króla Augusta było bodaj najwspanialszym i najbardziej udanym polowaniem w historii puszczy (orszak królewski był tak liczny, że brakło miejsc w Białowieży). Wydarzenie to upamiętnia obelisk – dziś stojący przy alejce w Parku Pałacowym, niegdyś – przy królewskiej drodze którą przybywali do Białowieży królowie Polski. Spacerując dziś tonącymi w zieleni alejkami, nieświadomie podążamy królewskim traktem prowadzącym do zwierzyny łownej – żubra.

Ano właśnie, żubr na wieki wieków „wzenił się” w historię Puszczy Białowieskiej, jest jej symbolem, a zarazem dumnym, niepodzielnym władcą. I choć król puszczy często przegrywał pojedynek z królem polskim, niechybna przegrana niczym nie urągała żubrowemu szlacheckiemu majestatowi. Żubr i jego królestwo cieszyło się szacunkiem (na dowód niedowiarkom spieszymy donieść, że Puszcza Białowieska – żubrowy bastion był zaliczany do chronionych dóbr królewskich). Do czasu... Żubrowa historia sięga wiele wieków wstecz, a fabuła pełna jest dramatycznych akcji i utrzymujących w napięciu momentów. Przyjrzyjmy się żubrowemu kalendarium, choć zaznaczyć trzeba, iż będzie to nieco subiektywny obraz.

Żubr należy do rodzaju *Bison* i jest reprezentowany obecnie przez dwa gatunki - europejskiego żubra *Bison bonasus* i północno-amerykańskiego bizona *Bison bison*. U żubrów europejskich występowały także dwa podgatunki - żubr nizinny, zwany także białowieskim *Bison bonasus bonasus* i żubr kaukaski, górski *Bison bonasus caucasicus* - już nieobecny. Kiedy dokładnie żubr pojawił się w Puszczy Białowieskiej, biorąc ją we władanie? Dla przeciętnego mieszkańca puszczańskiej wsi żubr był tu „od zawsze” - istotnie, żubry przemierzały niegdyś europejski i amerykański kontynent, jednak w XVIII w. ostały się jedynie w Puszczy Białowieskiej i Kaukazie.

Na przełomie dziejów żubr robi zawrotną karierę - zdobi wizerunek herbów polskich miast (Zambrowa od 1809r. czy Drohiczyzna od 1498r. Z kolei od 1990r. gminy Białowieża, a od 2002r. - powiatu hajnowskiego), o żubrze powstają pierwsze książki (w 1523 r. na raczkującym rynku literatury zadebiutowała „Pieśń o żubrze, jego postaci, dzikości i polowaniu na niego” Mikołaja Hussowskiego, zaś w 1758r. słynny przyrodnik Karol Linneusz opisał gatunek żubra na podstawie białowieskiego osobnika), potem pierwsze pocztówki (w 1906r. nowo powstałe Polskie Towarzystwo Krajoznawcze wypuściło pierwszą serię widokówek pt. „Żubry w Puszczy Białowieskiej”. Kolejna seria nosiła tytuł „Z Puszczy Białowieskiej”), ba! król puszczy doczekał się asygnaty własnego trunku - XVII w. w Polsce opracowano recepturę wyrobu wytrwanej wódki żubrówka (na trawie turówce wonnej, zwanej żubrówką. Trunek rozpropagowała na świecie założona w 1782r. pod Lwowem Wytwórnia Wódek i Likierów A.J. Baczewski). Z kolei w 1897r., żubry po raz pierwszy uwieczniono na taśmie filmowej - w półtora roku po wynalezieniu kinematografii.

Niestety, królewska troska, sława i majestat nie uchroniły żubra - pomimo surowych zakazów polowań na te zwierzęta (przez wieki polowania na żubry było tylko królewskim przywilejem surowo przestrzegany - Zygmunt August ogłosił nawet dekret grożący karą śmierci tym, którzy odważyliby się ubić żubra bez zezwolenia królewskiego), kłusownictwo kwitło w najlepsze. Zawierucha wojenna tocząca się przez ziemie polskie niczym huragan stała się początkiem zagłady żubrów - ich los przypieczętowała wojna. W 1917r. żubrów było zaledwie 121 sztuk. Padły one ofiarą niemieckich i rosyjskich żołnierzy, a i polscy kłusownicy mieli sporo na sumieniu. Zimą 1919r. gruchnęła wieść - zabito ostatniego żubra w puszczy! Gorąca wiadomość obiegała wszystkie lutowe dzienniki wydane w 1919r. Gdy w kwietniu do Puszczy Białowieskiej przyjeżdża wybitny przyrodnik profesor Władysław Szafer nie może uwierzyć, że po 700. osobnikach żyjących tu przed wojną zostają tylko kości i strzępy skóry. Wobec tragicznego stanu rzeczy natychmiast przystąpiono do działania - w 1921r. z inicjatywy prof. Szafera powstał Białowieski Park Narodowy, a jednym z jego zadań było przywrócenie żubra Puszczy. W restytucję żubra zaangażował się prof. Jan Jerzy Karpiński - ówczesny dyrektor BPN. Z kolei w sierpniu 1923r. w Berlinie - staraniem polskich i niemieckich przyrodników - powołano Międzynarodowe Towarzystwo Ochrony Żubra, którego celem było ratowanie tego dumnego ssaka od zagłady. Jego restytucję rozpoczęło od

skrupulatnego spisu wszystkich żubrów żyjących na świecie – byli to mieszkańcy ogrodów zoologicznych, zwierzyńców i prywatnych zagród. Na koniec 1924r. doliczono się zaledwie 54. żubrów na całym świecie, z czego tylko niewielkiej części zwierząt udało się udowodnić pochodzenie. Cała światowa populacja żubrów wywodzi się od 12. osobników, zaś populacja żubrów białowieskich – od 7. Zarejestrowano je w Księdze Rodowodowej Żubrów, której pierwszy zeszyt ukazał się w 1932r. w Niemczech – wydawnictwo to istnieje do dnia dzisiejszego, a poszczególne zeszyty, począwszy od 1947r., ukazują się w Polsce. Żubry z hodowli zamkniętej, o znanym pochodzeniu, otrzymują imiona i numery rodowodowe. Natomiast w stosunku do wolnych stad prowadzi się tylko ewidencję ilościową.

Umiędzynarodowienie żubrowej racji stanu oraz wysiłki naukowców sprawiły, że dumny król puszczy po dziewięciu latach nieobecności, powrócił do Puszczy Białowieskiej. Hodowlę rozpoczęto 19 września 1929r. z chwilą przywiezienia do Białowieży żubra czystej krwi BORUSSE. W tym samym roku, do samotnego dotąd żubra dołączono żubrzcę BISERTE, a rok później BISKAYĘ. W kolejnych latach Puszcza Białowieska staje się domem kolejnych żubrów, a w 1937r. przyszła na świat Polka – pierwsze cielę linii białowieskiej. Wojenna zawierucha na zawsze podzieliła żubrowy dom na część zachodnią, pozostałą w Polsce i część wschodnią na Białorusi. W polskiej części ostały się rezerваты hodowlane z ocalałymi 17. żubrami. Żubry w Puszczy przetrwały wojnę, a pomyślny rozwój hodowli w latach powojennych pozwolił na ich powrót do natury. Pierwsze dwa osobniki opuściły rezerwat w 1952r., w dalszych latach liczba ta systematycznie wzrastała. Ponadto białowieskie żubry systematycznie były wysyłane do ogrodów zoologicznych oraz lasów w Polsce i na świecie – praktycznie każdy żubr żyjący dziś na świecie wywodzi się z Puszczy Białowieskiej. Na przełomie lat notowane są kolejne sukcesy – w 1971r. liczba żubrów w Puszczy przekroczyła 200 sztuk. Równolegle rozwijała się hodowla po białoruskiej części puszczy – w końcu 2014r. liczebność żubrów u wschodniego sąsiada wyniosła 462 osobników, zaś w polskiej części Puszczy Białowieskiej żyły 522 żubry. Dziś na całym obszarze puszczy wolno brodzi ok. 980 tych olbrzymów – obecnie najliczniejsza wolna populacja żubrów na świecie.

Żubry w Puszczy Białowieskiej czują się znakomicie: dzięki mateczniki chronią przed ciekawskimi osadnikami, a żubrowa spiżarnia ugina się od wielości rarytasów europejskiej flory – Puszcza Białowieska to matecznik unikatowej przyrody i żubrowy dom ustanowiony wiele wieków temu prawami natury. Żubra łatwo spotkać zwłaszcza zimą, gdy wiedziony instynktem przetrwania szuka smakołyków na polach. Tym, którym zbraknie szczęścia na audiencję u jego żubrowej mości w naturalnym królestwie, polecamy wizytę w Rezerwacie Pokazowym Żubrów.

Staraniem uczonych z Polski i świata żubr został przywrócony naturze. Zawiła historia żubra w Puszczy Białowieskiej trwa nadal. Na barkach przyszłych pokoleń spoczywa ciężar takiej realizacji scenariusza żubrowej historii, by tragiczne wątki nigdy więcej nie miały miejsca.

Katarzyna Miszczuk

Opracowano na podstawie „Kalendarium Białowieskiego Żubra” Piotra Bajko

W tekście wykorzystano materiały pochodzące ze strony www.bpn.com.pl